

8. A SZLOVÁKIAI MAGYAR KÖZOKTATÁSI RENDSZER KIMENETI ADATAI: A MAGYAR TANULÓK TELJESÍTMÉNYE ÉS A MAGYAR NÉPESSÉG ISKOLÁZOTTSÁGA

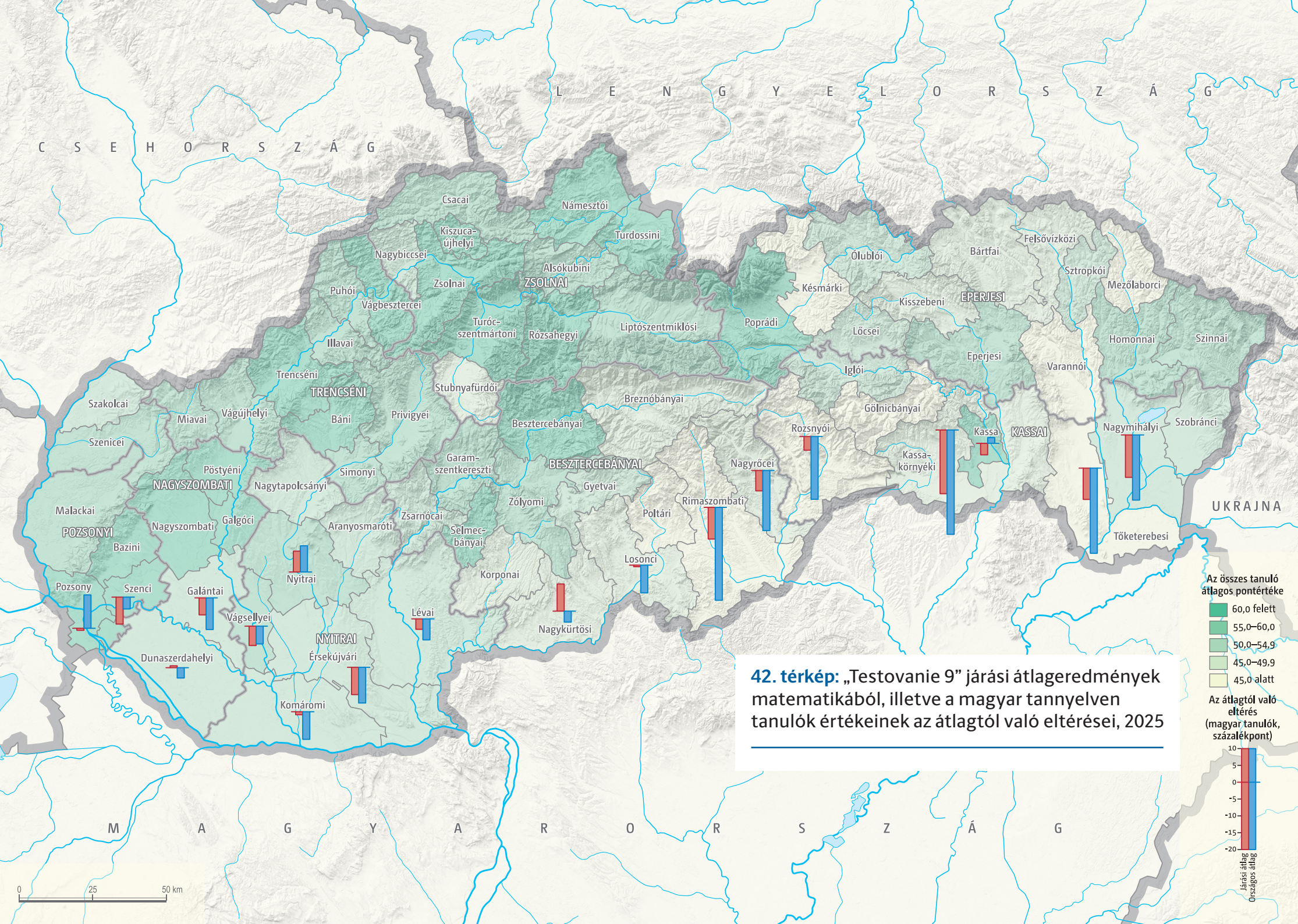

Munkánk első felében áttekintettük a „bemeneti adatokat”, azaz hogy milyen demográfiai háttere van a magyar közoktatásnak, mekkora gyereklétszámmal tervezhet. Elemzésünk végén arra fókuszálunk, hogy egy kisebbségi oktatási rendszer milyen eredményeket tud elérni egy aszimmetrikus rendszerben, milyen a magyar közoktatás „kimenete”. Először megvizsgáljuk a területi, illetve a magyar iskolák tanulóinak eredményeit a 2025-ös „Testovanie 9” felmérés alapján,⁷⁸ majd pedig azt tekintjük át, hogy a magyar lakosság pozíciói hogyan néznek ki Szlovákiában az iskolázottsági mutatók alapján.

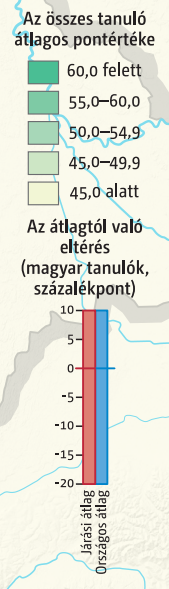
A magyar tanulók iskolai teljesítménye

A magyar tanulók iskolai teljesítményét is kvantitatív megközelítésben vizsgáljuk. Célunk nem az, hogy magukat a teszteredményeket boncolgassuk, hanem hogy rámutassunk, milyen strukturális okok állhatnak a magyar iskolák tanulóinak – országos és járási átlaghoz viszonyított – eredményei mögött. Ehhez indikátorként a 2025-ös „Testovanie 9” felmérés matematikai és szlovák nyelvi eredményeit használjuk.

Matematikából az országos átlagpontszám 57,4 pont volt. Jól látható, hogy az eredmények országos megoszlása igen markáns különbségeket mutat: Északnyugat-Szlovákiában (lényegében a Pozsony–Poprád vonaltól északra) az eredmények átlag feletiek, Délkelet-Szlovákiában átlag alattiak; utóbbiból csak szigetszerűen emelkednek ki a nagyobb városok és járásaik (42. térkép). Különösen alacsony értékek figyelhetők meg a romák által nagyobb arányban lakott térségekben (pl. Gömör). Mindez nagyfokú egyezést mutat az ország gazdasági térszerkezetével.⁷⁹

42. térkép: „Testovanie 9” járási átlageredmények matematikából, illetve a magyar tannyelven tanulóknak értékeinek az átlagtól való eltérései, 2025

Mindezek alapján nem meglepő, hogy a teszt kitöltésének nyelve szerint is szignifikáns különbség mutatkozik: míg a szlovák nyelven kitöltött tesztek átlagpontoszáma 58 volt matematikából, addig a magyar nyelvűeké mindössze 46,9. Ez a magyar iskolák jelentős hátrányát mutatja. A „Testovanie 9” felmérés eredményeit megerősíti Papp Z. Attila kutatása is, aki a PISA 2022 eredményeit vizsgálva állapította meg, hogy a magyar nyelven tanulók „szignifikánsan alacsonyabban teljesítenek, mint a – szlovákul tanuló – többségi diákok.”⁸⁰ Az elemzés szerint Szlovákiában – szemben például Erdéllyel és a Vajdasággal – a teszteredményeket tekintve nem jár hátránnyal az, ha a magyar diák nem magyarul tanul (bár előnyt sem jelent). Nagy szerepe van viszont a családi háttérnek, és ebben, úgy tűnik, a szlovákiai magyar diákok pozíciója kedvezőtlenebb a többségi diákokénál.⁸¹

Míg a PISA teszt szlovákiai magyarokra vonatkozó eredményeiből nem derülnek ki a regionális különbségek, addig a „Testovanie 9” felmérésből lehetséges a területi mintázatok nyomon követése. A magyar tany nyelven tanulók között – hasonlóan az országos eredményekhez – megfigyelhető a már-már megszokott nyugat-kelet különbség. Míg a nyelvterület nyugati felében (a Nagykürtösi járással bezárólag) az eredmények

legfeljebb 10 százalékponttal maradnak el az országos átlagtól, addig keleten nem ritkák a 20–30 százalékpontos lemaradások sem. A legrosszabb eredményt produkáló járások rendkívül erősen korrelálnak a magyar romák elhelyezkedésével (5–6. térképek). Az országos átlag felett teljesítő iskolák/járások nem meglepő módon a gazdasági magterületeken találhatóak, amelyek egyben a „klasszikus” magyar szórványterületek is (Pozsony, Kassa, Nyitrai járás).

Még többet elmond a magyar tanulók eredményeiről, ha nem az országos átlaghoz, hanem a járási átlaghoz hasonlítjuk őket, hiszen így a makroszintű területi (fejlettségi) különbségek hatásait részben kontroll alatt tarthatjuk. A járási átlageredménytől való eltérést befolyásolja egyrészt a magyarok aránya a járásban: jól látható, hogy a magyar többségű járásokban a magyar iskolások és a járási átlag értéke lényegében megegyezik, hiszen a magyar tanulók adják a járási érték legnagyobb hányadát. A járási átlagnál jobb értéket a magyar nyelven tanulók mindössze a Nagykürtösi és a Nyitrai járásban értek el. Előbbire egy lehetséges magyarázat az, hogy roma származású tanulók leginkább a járás északi, szlovákok lakta térségében élnek, és esetleg miattuk kedvezőtlenebb valamegyest a járási átlag. Ettől függetlenül a magyar tanulók

eredménye kifejezetten jó, a magyarlakta járások közül Pozsonyt (67,3), a Nyitrai járást (65,2), Kassát (59,1) és a Dunaszerdahelyi járást (54,3) követően az 5. legmagasabb érték (54,1), ami mindenképpen azt mutatja, hogy a Nagykürtösi járás társadalmi-gazdasági fejlettségéhez képest a magyar tanulók itt felülteljesítettek. Érdekes még a Szenci járás helyzete, ahol a magyarok értéke jelentősen elmarad a járási átlagtól: mindez arra utal, hogy míg a magyarok értéke nagyjából megegyezik a szomszédos magyar többségű járásokkal, addig a nem magyarok inkább a városi értékeket hozzák, ami egy jelentős részüknek a Pozsonyból való kiköltözésével hozható összefüggésbe.

A skála alsó felében a magyar tanulók értéke fele a legfejlettebbekének: Kassa-környéki járás (26,4), Rimaszombati járás (29,7), Töketeremesi járás (32,1). Ezek alacsonyabb értékek, mint bármely szlovákiai járás átlagértéke. Első pillantásra azt mondhatnánk, hogy minden bizonnyal a szociálisan hátrányos helyzetű roma tanulók magas aránya áll az alacsony értékek mögött. Ez részben igaz is, az eredmények azonban inkább arra világítanak rá, hogy egyéb, helyi tényezők is nagyon fontosak, hiszen más magyarázat nincs rá, hogy a hasonló helyzetű Rimaszombati és Nagyrőcei járás között 10 százalékpontos a különbség, vagy hogy

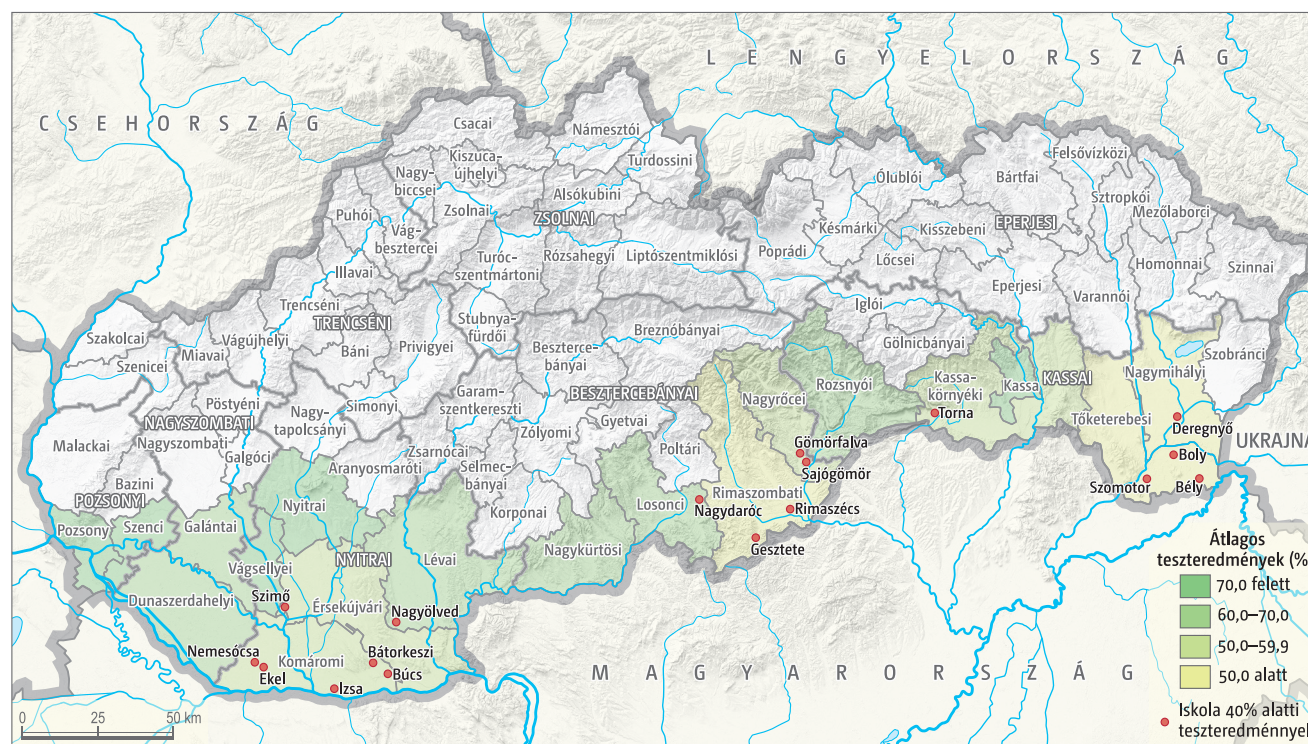
a Nagymihályi járás magyar iskoláinak átlageredménye 5 százalékponttal magasabb, mint a Töketeresesi járásé, holott előbbiben még magasabb is a romák aránya. Ettől függetlenül a matematika tesztből adódó alapvető következtetések a következők: egyrészt a teszteredmények együtt mozognak adott régió társadalmi-gazdasági fejlettségével; másrészt a magyarok eredménye rendre elmarad a járási átlagtól; harmadrészt rendkívül kedvezőtlen eredmények születtek a romák által legnagyobb arányban lakott régiókban.

A szlovák nyelvből írt teszteredmények vizsgálata részben hasonló jelenségekre világít rá; ezeket érthető okokból nem hasonlítjuk össze a szlovák iskolába járók eredményeivel) A szlovák nyelvi eredmények talán valamivel kevésbé mozognak együtt a fejlettségi különbségekkel, bár itt is megfigyelhető egy általános nyugat-kelet különbség. És ezen a nyugat-kelet különbségen belül figyelhető meg igazán a tömb-szórvány kettősség hatása. Nyugaton jól láthatóan a szórvány (Pozsony: 88, Nyitrai járás: 82, Szenci járás: 81), illetve nyelvhatármenti (Vágsellyei járás: 71, Nagykürtösi: 69, Lévai: 66, Galántai: 64) térségek teljesítettek jobban, míg a tömb járásai kevésbé (Dunaszerdahelyi: 62, Érsekújvári: 54, Komáromi: 52) (43. térkép). Ezzel szemben keleten újfent nehéz használni a tömb-szórvány dichotómiát, és itt inkább a romák helyi aránya, valamint egyéb – az adatokból ki nem rajzolódó – helyi

tényezők a meghatározók. Ami jól látszik, hogy ebből a modellből is vannak „kilógó” járások. A Losonci járás magyar iskolásai például sokkal jobb teszteredményt értek el (67), mint a keleti átlag, vagy mint a többi olyan járás, ahol a magyarul tanulók hasonlóan magas hányada roma. És ne feledjük, a magyar romák – mint azt a Nagyrőcei esettanulmányból láthattuk

– nagyságrendileg kevésbé tudnak szlovákul, mint a nem roma magyarok. Ez részben megmagyarázhatja a Rimaszombati (50) a Nagymihályi (48) és talán a Töketeresesi járások kedvezőtlen eredményét, de azt nem, hogy a szomszédos Rimaszombati és Losonci járási eredmények között miért tátong ilyen hatalmas különbség.

43. térkép: A magyar tannyelven tanulók átlageredményei szlovák nyelvből a „Testovanie 9” felmérésen, 2025

A szlovákiai magyarok iskolázottsági mutatói a 2021-es népszámlálás alapján

A bemutatott kettősséget (kelet–nyugat; tömb–szór-
vány) jól tükrözik a legalacsonyabb (40 pontnál keve-
sebb) átlagos pontszámot elérő oktatási helyszínek.
Ezek három térségben koncentrálódnak: nyugaton
a magyar tömbterületeken; a magyar nyelvterület kö-
zépső részén (leginkább Gömörben); valamint kele-
ten (leginkább a Bodroghözben). Ezek közül azonban
csak a tágon értelmezett gömöri iskolák esetében be-
szélhetünk arról, hogy a roma tanulók magas aránya
okozza az alacsony pontokat. A többi iskola esetében
strukturális elemként csak a magyarok magas arányát
emelhetjük ki, amely azt eredményezi, hogy a tanu-
lók a hétköznapi életben kisebb mértékben találkoznak
a szlovák nyelvvel.

Összességében tehát a teszteredmények egy kettős hát-
rányt tükröznek. Egyrészt egyértelmű a területi hátrány,
azaz a magyarlakta területek Szlovákia fejletlen térsé-
gei közé tartoznak, ez pedig visszatükröződik a tanulók
szociális hátterében és tanulmányi eredményeiben, to-
vábbá természetesen a meghatározza az iskola (anyagi
és humán) infrastrukturális lehetőségeit is. Másrészt
beszélhetünk egy „etnikai” hátrányról is, ami magá-
ban foglalja az aszimmetrikus többség–kisebbség vi-
szonyokat, az államnyelv ismeretében megmutatkozó
különbségeket, valamint a magyar anyanyelvűeken
belüli legkedvezőtlenebb helyzetű roma népességhez
kapcsolódó kérdéseket.

Az aktuális teszteredményekhez képest a népesség
iskolai végzettsége egyfajta retrospektív adat, hiszen
a már lezáródott iskolai útvonalokról tájékoztat, még-
is érdemes tanulmányozni, hiszen a társadalmi pozí-
ciók egyik legfontosabb indikátora, éppen ezért nem
önmagában érdekesek az adatok, hanem a többi na-
gyobb létszámú (és főként a többségi szlovák) népes-
ségével összehasonlítva. Régióinkban az iskolázottság
jellemzően összhangban van a jövedelmi viszonyokkal,
a foglalkozási szerkezettel és a társadalmi–gazdasági
státusszal is. A korábbi kutatásokról tudható, hogy
a kisebbségi magyarok iskolai végzettsége a Kárpát-
medencében mindenütt elmarad a tituláris nemze-
tiségétől.⁸² A szlovákiai magyarok esetében is ez volt

a helyzet,⁸³ ami érdemben a 2021-es népszámlálás
eredményei szerint sem változott. A főbb autochton
kisebbségeket vizsgálva – egyáltalán nem meglepő
módon – a roma népesség helyzete a legkedvezőtle-
nebb, akik körében a legfeljebb alacsonyfokú végzettségűek
aránya 77%. Az össznépességhez képest a magyarok
felülreprezentáltak az alsó szegmensekben (alacsonyfokú
végzettségűek) és alulreprezentáltak a felsőfokú vég-
zettségűek között, tehát végzettségi mutatóik megle-
hetősen kedvezőtlenek (14. táblázat). Ez összhangban
van a magyarok település- és foglalkozási szerkezetével,
hiszen szignifikánsan nagyobb hányaduk él falvakban
és dolgozik a primer szektorban (mezőgazdaságban),
mint a szlovákok.

14. táblázat: A legmagasabb iskolai végzettség a 15+ éves népesség körében főbb etnikai csoportonként, 2021

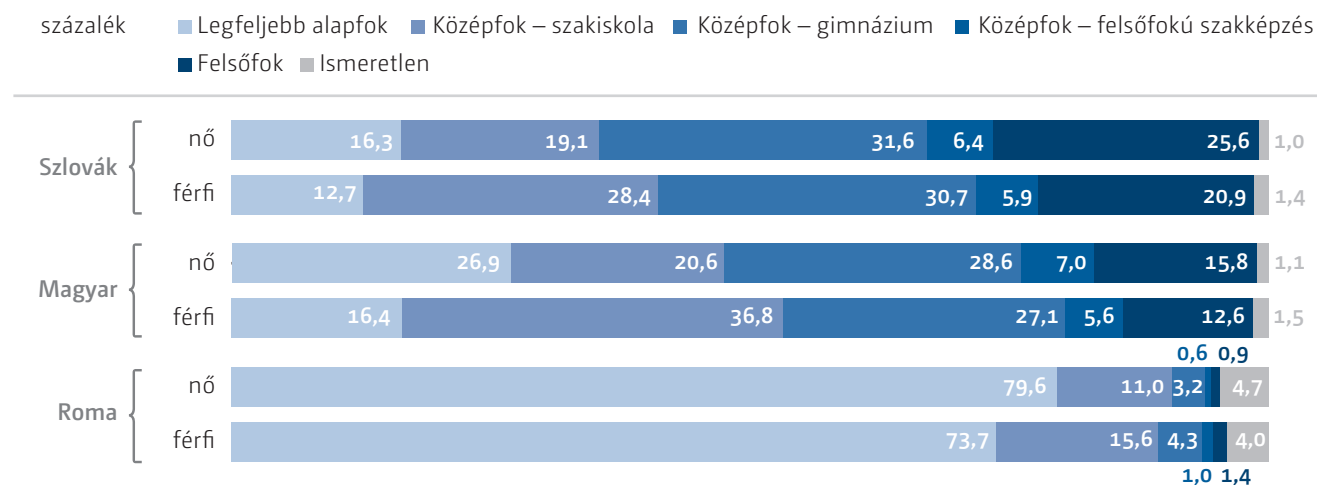
Legmagasabb iskolai végzettség	Szlovák		Magyar		Roma		Össznépesség	
	Szám (fő)	Arány (%)	Szám (fő)	Arány (%)	Szám (fő)	Arány (%)	Szám (fő)	Arány (%)
Alapfok, vagy iskolai végzettség nélkül	561 961	14,6	81 688	21,9	33 297	76,7	679 686	15,8
Középfok – szakiskola	909 965	23,6	105 497	28,3	5 784	13,3	1 025 578	23,9
Középfok – gimnázium	1 205 873	31,2	103 994	27,9	1 627	3,7	1 318 434	30,7
Középfok – felsőfokú szakképzés	237 571	6,2	23 587	6,3	333	0,8	262 773	6,1
Felsőfok	902 150	23,4	53 191	14,3	503	1,2	962 242	22,4
Ismeretlen	42 935	1,1	4 764	1,3	1 890	4,4	49 691	1,2
Összesen	3 860 455	100	372 721	100	43 434	100	4 298 404	100

Nemek szerinti bontásban vizsgálva megállapítható, hogy hasonlóan a Kárpát-medence régióinak többségéhez, a nők felülreprezentáltak mind a legmagasabb, mind a legalacsonyabb iskolai végzettségűek között, lényegében etnikumtól függetlenül – mindössze a romák esetében figyelhető meg, hogy a felsőfokú végzettségűeken belül a férfiak aránya magasabb, tükrözve a roma népesség társadalmi folyamatainak időbeli megkésett-ségét a többi csoporthoz képest. A magyarok esetében különösen feltűnő a nők felülreprezentáltsága a legfeljebb alapfokú végzettségűek körében (18. ábra). A jelen-ség háttérében egyrészt a falusi társadalmak jellemzője áll, ahol korábban a nők taníttatása, iskolázottsága

jelentősen elmaradt a férfiakétól, és amely napjainkban főképp az idősebb generációk sajátossága. A magyarok körében például a 45 év feletti korcsoportok azok, ahol – a korral egyre növekvő mértékben – a nők részesedése magasabb a legfeljebb alapfokú végzettségűek között, mint a férfiaké. Másrészt az a – Kárpát-medencében az elmúlt időszakban már általános – jelenség figyelhető meg, hogy a főiskolát, egyetemet végzettek között több nő található, mint férfi.

A nemi különbségek mellett érdemes megvizsgálni a korcsoportos különbségeket is. Általánosságban véve elmondható, hogy a kor előrehaladtával csökken a felsőfokú és nő a legfeljebb alapfokú végzettségűek aránya (19. ábra). A folyamat háttérében olyan általános

18. ábra: A legmagasabb iskolai végzettség a 14 évesnél idősebb népesség körében nemek és főbb etnikai csoportok szerint, 2021

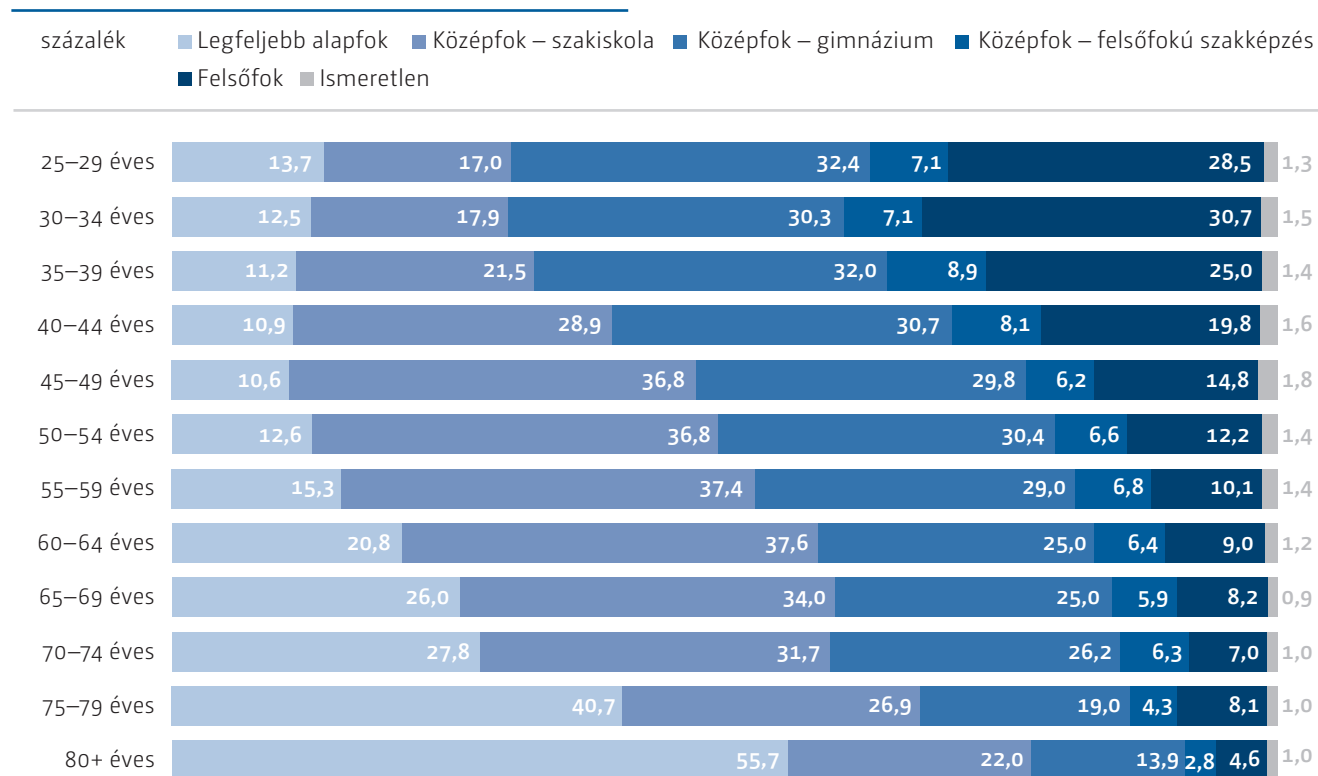
tendenciák figyelhetők meg, mint az általános iskola utáni továbbtanulás jellemző stratégiává válása a szocializmus évtizedeiben, majd pedig a felsőoktatás tömegesedése az elmúlt évtizedekben.

A társadalmi pozíciók etnikai különbségeinek – azaz etnikai rétegződési rendszernek – az egyik legjobb indikátora az oktatás kapcsán a felsőfokú végzettségük

arányának alakulása. Bár ahogy a 3. ábráról leolvasható, a magyarok körében egyre jellemzőbb a diploma megszerzése – egyes korcsoportok több mint 30%-a felsőfokú végzettségű –, továbbra is fennáll egy jelentős különbség a magyar és a többségi népesség között, amely az idő előrehaladtával is csak mérsékelten csökken. Mivel a szlovákok felülreprezentáltak a városokban, ahol jellemzően magasabb a felsőfokú

végzettségük aránya, ezért érdemes területi bontásban is megvizsgálni az adatokat. Ezáltal kiderülhet, hogy ha figyelembe vesszük a településszerkezeti különbségeket, akkor is fennállnak-e a különbségek. A következőkben tehát a dél-szlovákiai járásokra és a felsőfokú végzettségűekre fókuszálva igyekszünk bemutatni az etnikai csoportok közötti iskolázottsági különbségeket.

19. ábra: A legmagasabb iskolai végzettség a 24 évesnél idősebb népesség körében korcsoportok és főbb etnikai csoportok szerint, 2021

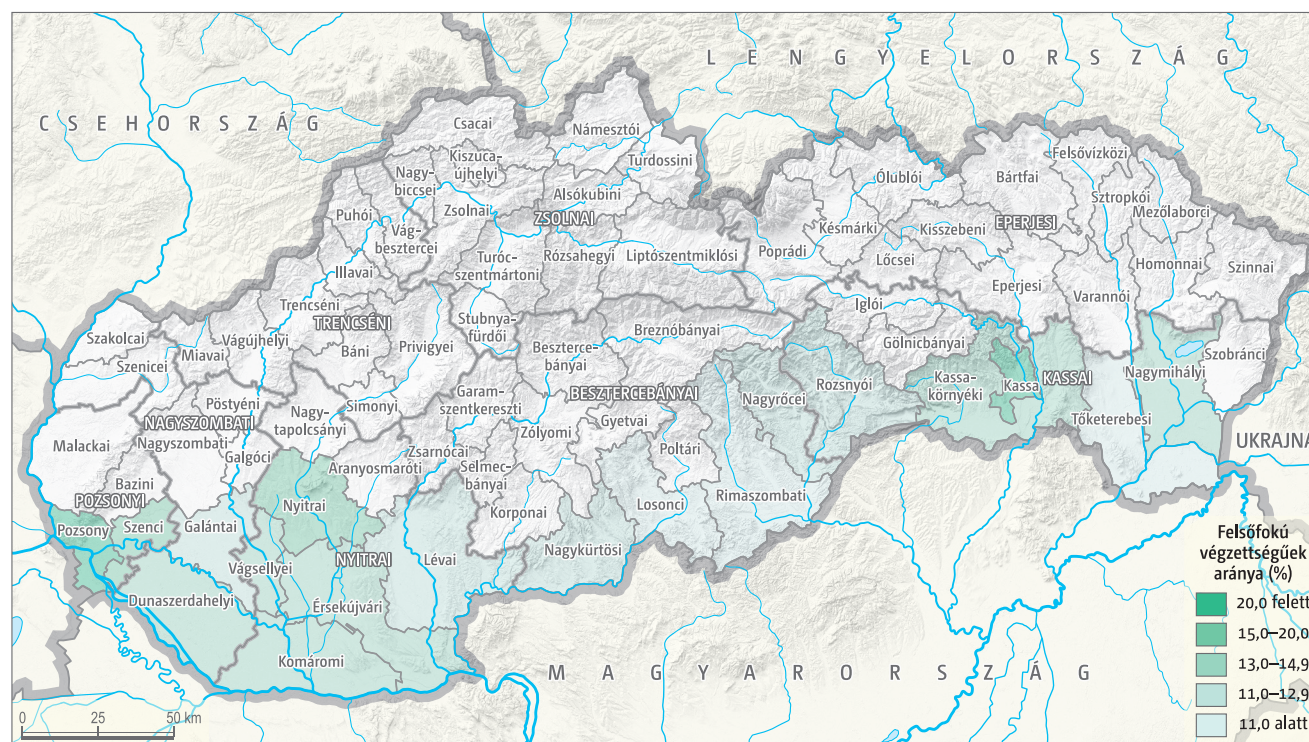
Az eredmények alátámasztják, hogy a település népességszáma szoros összefüggésben van a felsőfokú végzettségük arányával, ennek megfelelően főként a nagyobb városokban magas utóbbiak aránya. Bár a falu–város dichotómia jelentős magyarázóerővel bír, a felerősödő szuburbanizáció miatt a nagyobb városok környékén (Szenci járás, Dunaszerdahelyi járás, Nyitrai járás, Kassa-vidéki járás) is magas értékekkel találkozhatunk – főként a szlovák népesség esetén, érzékelte a szuburbanizációban résztvevők etnikai összetételét (15. táblázat). Mindez rendkívül hasonló mintázatot mutat, mint az előzőekben bemutatott „Testovanie 9” eredményei. A felsőfokú végzettségük aránya összefüggésben van az országon belüli gazdasági különbségekkel és ezek következményeivel, mint például a fiatalabb korosztályok kelet→nyugat irányú (szelektív) migrációjával, aminek következtében a gazdasági magtérsek és perifériák közötti iskolázottsági különbségek állandósulnak.⁸⁴

A magyar népesség esetében mindez azt jelenti, hogy a nyelvterületük nyugati felében (a képzeletbeli határt a Lévai és Nagykürtösi járás között meghúzva, azonban a kiugró értékeket produkáló nagyvárosok, Pozsony és Kassa értékeit nem számítva) a felsőfokú végzettségük aránya 14,1%, míg keleti felében ugyanez 11%. A szlovákok (23,4, vs. 16,4%) illetve az össznépesség (19,5, vs. 14,5%) esetében

a kelet–nyugati különbségek még kirívóbbak (44. térkép). Mivel a magyar népesség esetében a legalacsonyabb értékek éppen azon járásokhoz köthetők, ahol a romák aránya a legmagasabb a magukat magyar-nak vallókon belül (Rimaszombati, Losonci),⁸⁵ ezért nem tűnik alaptalannak az a feltételezés, hogy a jelentős kelet–nyugati különbség háttérében az alacsony iskolázottságú roma népesség jelenléte is

szerepet játszik. Ugyanakkor megalapozottnak tűnik az a feltételezés is, hogy a komáromi és nyitrai magyar tannyelvű felsőoktatás is szerepet játszik abban, hogy a nyugati járások többségében (az eddig felsoroltakon kívül főként az Érsekújvári, Komáromi és Vágsellyei járásokban) a magyar felsőfokú végzettségük aránya magasabb, mint keleten.

44. térkép: Felsőfokú végzettségük aránya a 14 évesnél idősebb magyar nemzetiségű népesség körében a dél-szlovákiai járásokban, 2021

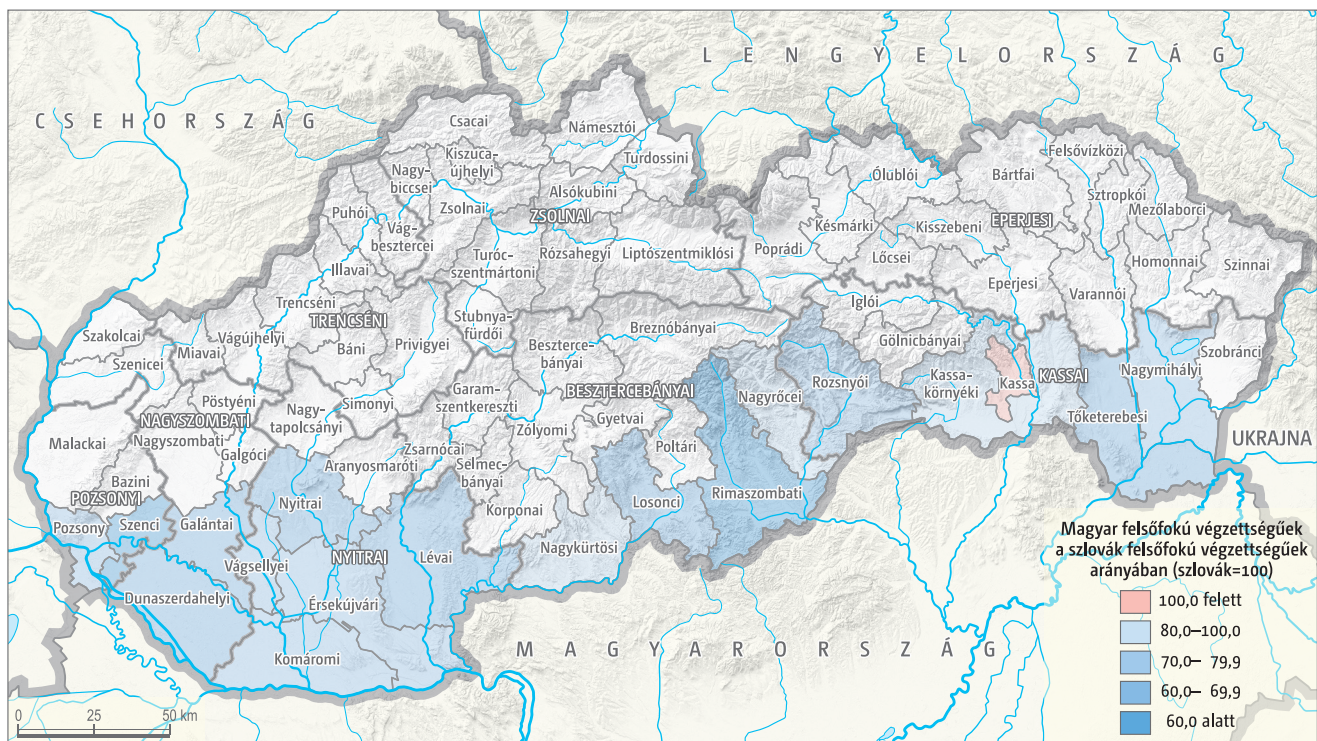
15. táblázat: A felsőfokú végzettségűek aránya a 15+ éves népesség körében főbb etnikai csoportonként a dél-szlovákiai járásokban, 2011–2021, százalék

Járás	Magyarok, 2021		Szlovákok, 2021		Össznépesség, 2021		Magyarok, 2011, (%)	Szlovákok, 2011, (%)	Össznépesség, 2011, (%)
	Száma (fő)	Aránya (%)	Száma (fő)	Aránya (%)	Száma (fő)	Aránya (%)			
Pozsony	3 499	33,0	157 833	46,0	173 848	43,3	23,6	34,4	34,1
Dunaszerdahelyi	11 159	14,8	5 426	21,8	17 227	16,2	10,1	16,2	11,9
Galántai	3 144	11,9	9 002	17,7	12 462	15,3	7,7	13,3	11,8
Kassa-vidéki	1 337	14,8	14 045	16,8	15 876	15,5	10,1	11,4	13,7
Kassa	1 906	36,4	55 538	33,6	60 920	31,2	28,3	25,4	22,1
Komáromi	7 640	13,9	4 393	17,4	12 449	14,2	10,1	13,4	10,7
Vágsellyei	1 760	13,6	5 163	18,3	7 108	16,1	9,1	14,2	12,4
Lévai	2 697	12,7	12 689	18,8	15 856	16,6	8,8	14,0	13,8
Losonci	1 478	10,4	6 988	17,3	8 713	14,6	8,3	13,7	15,1
Nagymihályi	1 257	13,2	13 447	18,4	15 241	16,8	10,0	14,6	16,2
Nyitrai	1 142	17,8	34 269	27,3	36 718	26,2	12,3	20,3	19,3
Érsekújvári	5 646	14,2	13 915	19,2	20 114	16,8	9,7	14,0	11,8
Nagyőrcei	680	11,0	3 016	13,4	3 788	11,9	7,7	11,1	9,2
Rimaszombati	2 224	8,8	5 132	14,8	7 549	11,4	7,1	12,1	11,2
Rozsnyói	1 466	12,1	5 196	15,9	6 859	13,9	7,9	12,7	12,3
Szenci	1 446	18,3	22 117	35,7	24 870	32,8	11,6	25,9	26,0
Töketeresesi	2 350	10,8	9 206	16,4	11 831	13,8	7,3	12,9	10,3
Nagykürtösi	941	11,5	3 463	13,2	4 520	12,5	6,6	10,2	8,7
Szlovákia összesen	53 191	14,3	902 150	23,4	962 242	22,4	10,0	17,3	16,4

Ugyanakkor a regionális, illetve falu–város különbségtől függetlenül fennállnak az iskolázottság etnikai különbségei, azaz a felsőfokú végzettségűek aránya a magyarok között szinte mindenütt elmarad a vonatkozó szlovák értékektől. A különbség mértéke azonban széles skálán mozog. Általánosságban úgy tűnik, hogy a magyarok járási aránya is hatással van rá, hiszen mind 2011-ben, mind 2021-ben a legkisebb különbséget mutató járások között ott találjuk a magyar tömbterületeket leginkább fedő Komáromi, Dunaszerdahelyi és Érsekújvári járást. Ugyanakkor szintén kicsi a különbség egyes szórványosodó, vagy alacsony magyar létszámmal jellemezhető járásokban (Nagykürtösi, Kassa-vidéki, Nagyőrcei járás), ami inkább e térségek periférikus jellegére hívja fel a figyelmet, ahol a magyar–szlovák etnikai törésvonal a térség egészének helyzetéhez képest kevésbé jelentős. Ezzel szemben a legnagyobb különbséget 2021-ben a magyar településterület peremén elhelyezkedő, nagyobb város (vagy fővárosi agglomeráció) adatait tartalmazó járásokban (Szenci, Nyitrai) regisztrálták (45. térkép). 2011 és 2021 között a relatív pozícióján leginkább a Rozsnyói, a Kassa-vidéki, a Nagykürtösi, és a Losonci járás javított, míg a Töketeresesi, a Nyitrai és az Érsekújvári rontott.

Összességében a felsőfokú végzettségűek vizsgálata alapján egyértelmű, hogy a magyarok legmagasabb iskolai végzettsége járási szinten is számottevően

45. térkép: A magyar nemzetiségű felsőfokú végzettségűek aránya a szlovák nemzetiségű felsőfokú végzettségűekhez viszonyítva a dél-szlovákiai járásokban, 2021

elmarad az átlagtól. Ez értelmezésünk szerint két dolgot jelenthet: egyrészt a magyarok eleve hátrányosabb pozícióját, amely bár valamelyest csökkent az elmúlt évtizedekben, de a hátrány generációkon keresztül tovább öröklődik. Másrészt valószínűleg szerepet játszanak az asszimilációs folyamatok. A 2011-es népszámlálásból tudjuk, hogy az etnikai átörökítés és a legmagasabb iskolai végzettség fordítottan arányos,⁸⁶

azaz éppen a legmagasabb végzettségűek körében lehet a legmagasabb az asszimiláció, ami visszahat a magyarok iskolázottsági szerkezetére is. Ezek mellett még két tényezőt érdemes megemlíteni: az erőteljes szuburbanizációs folyamatok megléte lokálisan jelentősen növeli a magyarok iskolázottsági hátrányát, míg a magukat magyarnak valló romák magas száma csökkenti a magyarok iskolázottsági szintjét.